

İSTANBUL'UN MİMARİ SİNAN

ÖMER İSKENDER TULUK*

İstanbul'un tarihsel topoğrafyasının en önemli mimari unsurları arasında Sinan dönemi yapılarının yer tutması; otobiyografisinde ona atfedilen 400'ün üzerinde yapının büyük bir bölümünün payitahta inşa edilmiş olması, Sinan'a, İstanbul'un derin geçmişinde adı bilinen/bilinmeyen binlerce yapı ustası arasında tartışmasız ayrıcalıklı bir konum sağlıyor. Belgelerle sabit birkaç önemli yapısı yanında, müellifliği tartışmalı olsa da onun başmimarlığı döneminde inşa edilen yüzlerce yapı, en azından kurumsal olarak Sinan'ı "İstanbul'un mimarı" yapmaya yetiyor. Başında olduğu Hassa Mimarları Ocağı eliyle, yaklaşık 50 yıl vakıf kurmaya heveskâr devlet ricali için inşa ettiği pek çok yapı, Sinan döneminin, İstanbul'un hemen hiçbir evresinde olmadığı kadar zengin bir imar faaliyetiyle anılmasına vesile olmuştur. Başta hanedan üyeleri olmak üzere üst düzey bürokratik elit için tasarladığı, neredeyse bir ritüele dönüşen vakıf kurma tutkusunun körüklediği böylesine yaygın imar faaliyeti yanında, iktidarın görünür imgeleri olan görkemli külliye inşaatlarının da, "İstanbul'un mimarı" algısını güçlendiren önemli kentsel müdahalelerden olduğu şüphe götürmez. Isodoros ile Anthemios'un Ayasofya'sının; Atik Sinan'ın Fatih, Sedefkâr Mehmed Ağa'nın Sultanahmet külliyelerinin; Balyanların Ortaköy Camii ve saraylarının ve diğerlerinin, müelliflerini Sinan kadar "İstanbul'un mimarı" yapmaya yetmemiş olması ise bu bağlamda şaşırtıcı gözüküyor.

Onu payitahtın mimarı yapan süreçte, İstanbul'un bir formasyon unsuru olarak Sinan'ın mesleki kariyerine önemli etkileri olduğunu düşünmek gerekir. Kentsel imge etkisi Ayasofya'ya eş değer pek çok yapıyla donatılmış XIX. yüzyıl İstanbul'un da dahi, kenti ziyaret eden istisnasız hemen her seyyahın kalemine doladığı, bir şeyler söylemekten, betimlemekten kendini alamadığı

Iustinianos'un "talihsiz" kilisesi Ayasofya Camii; Süleymaniye, Sultanahmet, Valide Sultan gibi görkemli külliyelerin henüz yükselmediği, kentsel topoğrafyanın rakipsiz tek mimari elemanı olduğu XVI. yüzyıl İstanbul panoramasında, şüphesiz en çarpıcı mimari ikonu. Küçük bir Anadolu köyünden devşirilip payitahta ayak bastığı o yıllarda bu efsanevi yapı, hiç kuşku yok ki Sinan için de -belki daha da fazla- en etkileyici binaydı.

Mimar Sinan yazmaları, Sinan'ın Yavuz Sultan Selim zamanında devşirildiğini açıkça ortaya koyar.¹ 1514 İran seferine katıldığına göre, Selim'in tahta geçişinin ilk yılı içinde yaşanan toplumsal çalkantılara Sinan'ın doğrudan şahit olduğu anlaşılıyor. Osmanlı tarihinde benzerine bir daha asla rastlanmayacak biçimde, Selim'in babasından tahtı gasp edişine Sinan, daha köyüneyken tanık olmuştur. Büyük olasılıkla İstanbul'a ayak bastığı o günlerde çiçeği burnunda "Sultan" I. Selim, taht mücadelesine girdiği potansiyel tehdit unsuru, kardeşleri ve oğullarıyla meşguldür. Ve zihninde, İstanbul'u İslam'ın tek merkezi yapma hayaliyle İran seferi vardır.²

Dedesi Fatih'in muhteşem külliyesi 58 yıldır ayakta; babası Bayezid'in kinin tamamlanmasının üzerinden ise sadece 7 yıl geçmiştir. Fatih'in, o yılların sosyal içerikli en büyük yapı kompleksi ile Bayezid'in yeniliklerle dolu camisi yanında, gölgede kalsa da, başta şehir surları olmak üzere Bizans dönemi yapıları İstanbul'un kentsel silüetinde hâlâ varlıklarını hissettirmektedir. İstanbul, "kıyamet-i suğra" denilen büyük depremle sarsılabilecek 5 yıl olmuştur. Yüzün üzerinde cami, binin üzerinde evin yerle

1 Onun zamanında (1512-1520) devşirildiğini; İran seferine (1514) katıldığını; devşirme yaşının 20'yi geçmeyeceğini bildiğimize göre, Sinan'ın 1490'lı yılların ortalarına doğru doğmuş olabileceğine hükmedilebilir. Daha kesin söylemek gerekirse, Sinan'ın, Yavuz Sultan Selim'in tahta geçtiği ilk yıl (1512) devşirildiği ve bu sırada 20 yaşında olduğu kabul edilirse, 1492'den sonra doğmuş olabileceği düşünülebilir.

2 Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, İstanbul 1999, s. 129-141.

* Karadeniz Teknik Üniversitesi

bir olduğu; şehir surlarının bir bölümünün yıkıldığı; Fatih ve Beyazıt külliyelerinin önemli hasarlar gördüğü küçük kıyametin bıraktığı yaralar, olasılıkla yeni yeni sarılmıştır.³

Sinan'ın devşirilişiyle (1512-1514 arası) mimarbaşılığa getirilişi (1539) arasında geçen yaklaşık 27 yılda, onu imparatorluğun imardan sorumlu yegâne otoritesi yapan süreçte mimarlık pratiği bağlamında o güne dek neler yaptığı açık değildir. Otobiyografisinde⁴ bu sürece ilişkin verdiği bilgi sınırlı ve geneldir: Devşirilişi sonrası Acemioğlanlar Ocağı'nda dülgerliği seçtiğini; ustalarının yanında yılmadan sürekli çalışıp mesleğinde ilerlemeye gayret ettiğini; yükselmek ve kendisini göstermek için fırsat kolladığını; katıldığı seferlerde gördüğü binalardan/harabelerden bilgi edindiğini söyler.⁵ I. Süleyman zamanında katıldığı İran (Acem/İrakeyn) (1534-1536) seferinde Van Gölü'nü geçmek üzere inşa ettiği üç kadirga, Sinan'ı 3 yıl sonra başmimarlığa taşıyacak, meslek pratiği ile ilişkili bilinen sadece iki olaydan ilkidir. Karaboğdan seferi (1538) sırasında Prut Nehri üzerinde ahşap köprü inşası ise ona başmimarlığı getiren öteki mesleki başarısıdır. Bu iki olay, Sinan'ın Hassa Mimarları Ocağı'nın başına layık görülüşünü yeterince açıklar; ancak tümüyle teknik birikim ve beceri gerektiren bu sorumluluk alanına getirilişinin mesleki ara duraklarını anlamaya yeterli değildir. Bir başka deyişle ve soruyla, kadirga ve ahşap köprü inşasının ciddi bir strüktür bilgisi ve deneyim gerektirdiği şüphe götürmemekle birlikte, Sinan'ın o güne dek hiçbir yapı inşasında çalışmadan, bu alanda hiçbir deneyim yaşamadan bu makama getirilmiş olabileceği düşünülebilir mi? Sadece dülgerlikteki beceri ve deneyimi onu başta payitahtın olmak üzere Osmanlı'nın tüm imar faaliyetlerinden sorumlu mimarbaşı yapmaya yeterli olmuş olabilir mi? Mimarlık eyleminin çağlar üstü evrensel pratik gerçekleri yanında, Lütfü Paşa'nın köprü inşası sonrası Kanunî'ye Sinan'dan "üstâd-ı cihân ve mi'mar-ı kâr-dân" olarak bahsetmesi, Sinan'ın, detaylarını bilmediğimiz, amirlerinin ise malumu olan başmimarlık öncesi, olası

³ Kevork Pamukciyan, "Depremler", *DBİst.A*, III, 54.

⁴ *Tezkiretül-bünyân*.

⁵ Özgün metin: "... Gulam-ı acemiyyandan hencar-ı tab-ı müstakim ile neccarlık semtine rağıb u talib olup üstad hizmetinde pergarvar sabit-kadem olup merkez ü medar gözledüm. Ahir pergarvar kenar çizüp seyr-i diyar özledüm. Bir zaman hizmet-i padişahı ile Arab u Acemi geşt ü gûzar eyleyüp her küngüre-i eyvandan bir guşe ve her zaviye-i virandan bir tuşe peyda eyleyüp..." (Bunun için bkz. Howard Crane, Esra Akın (ed.), *Sinan's Autobiographies: Five Sixteenth-Century Texts*, Boston 2006, s. 142).

1- Mimar Sinan (solda)

mimarlık faaliyetlerinin varlığına işaret eder.⁶

Yüzyılın devşirme usulleri, İstanbul'a getirilen yetenekli gençleri ayırıştırma eğilimindedir. Eşkal defterine kaydedilen, sünnet edilip Müslüman-Türk ismi verilen çocuklardan bir kısmı saray için ayrılır; Edirne, Galata ya da İbrahim Paşa saraylarına gönderilip eğitilirlerdi. Bunlar arasında yetenekli olanlar Topkapı Sarayı'na, gürbüzce olanlar Bostancı Ocağı'na, diğerleri ise kapıkulu süvari bölüklerine verilir. Bunlardan hiçbirine dâhil olamamış gençler ise hem Türkçeyi, hem de Türk-İslam geleneklerini öğrenmek için Anadolu ve Rumeli'deki Türk köylerine dağıtılır; zamanı geldiğinde de İstanbul'a getirilerek, Acemi Ocağı'na kaydedilirlerdi.⁷ Sinan otobiyografilerinin hiçbir versiyon ve nüshasında İstanbul dışındaki olası ilk eğitimine ilişkin bilgi ya da ima yoktur. Devşirildikten sonra acemioğlan olarak hizmetlerde bulunduğunu söyler. Dolayısıyla Sinan'ın İstanbul'dan ayrılmadığı; saraya gönderilenler arasında bulunduğu; bunda da dülgerlikteki becerisinin etkili olduğu düşünülebilir. Öte yandan saray için ayrılan gençlerin yeteneklerine bağlı olarak, çeşitli işlerde çalıştırıldıkları bilindiğine göre,⁸ Sinan'ın da bu süreçte suyollarında, muhtelif inşaatlarda ve gemicilik faaliyetlerinde çalışmış olabileceği teorik olarak kabul edilebilir.

⁶ Buna ilişkin daha geniş bir tartışma için bkz. Ömer İskender Tuluk, "Sinan Histografyasına Katkı: Birkaç Mesele Üzerine Düşünceler / Yorumlar" (Baskıya hazır makale).

⁷ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1983, c. 1, s. 447; Abdülkadir Özcan, "Devşirme", *DİA*, IX, 255.

⁸ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, c. 1, s. 447.

Sinan'ın devşirilmesiyle Hassa mimarlarının başına getirilişi arasında geçen yaklaşık 27 yılın 7'si seferlerde geçmiştir. İlkbaharda çıkılıp kış girmeden dönülmesi gereken ve kimi zaman peş peşe gelen seferler nedeniyle Sinan, mimarlık pratiğini, daha geniş aralıklarla payitahtta kalabildiği 1518-1521, 1523-1525, 1526-1532 ve 1534-1538 yılları arasında, İstanbul ve yakın çevresindeki muhtelif inşaatlarda yapmış olmalıdır. Selim'in son yıllarında inşasını emrettiği, ancak ölümünden sonra oğlu Süleyman tarafından 1522 yılında tamamlanan Yavuz Sultan Selim Camii ve Külliyesi, Sinan'ın mimarlık formasyonunu geliştirme fırsatı bulmuş olabileceği yegâne selatin camisidir. Silivri'de Pîrî Mehmet Paşa Külliyesi'yle birlikte (1530-1531), o yılların İstanbul çevresindeki en büyük yapı kompleksi inşası olan Vezir Çoban Mustafa Paşa'nın Gebze'de kendi ismini taşıyan külliyesi (1523), Sinan'a mimarlık pratiği yapma olanağı verilmiş bir başka önemli yapı faaliyeti olmalıdır.

Ancak Sinan'ın amirlerine mimarlık becerisini sergilediği asıl yerler “olağan” külliye inşaatları değil, “olağanüstü” sefer şartları olmuştur. Doğrudan bir mimarlık faaliyeti olmasa da, gerektirdiği strüktür bilgisi nedeniyle dikkate değer bir beceri isteyen ve Vezir Lütfü Paşa'nın ilgisini çekmesine neden olan kadirga inşası, gemicilik faaliyetlerinde çalışmış olduğu düşünülen “acemioğlan” Sinan'ın erken yıllarında elde ettiği deneyimin sonucudur. XVI. yüzyılın başından itibaren ordu içerisinde “sefer mimarı” yanında aralarında dülgerlerin de olduğu bir teknik ekibin varlığı bilinmekle birlikte,⁹ kadirga inşası gibi daha özel bir alanda yetişmiş teknik eleman bulunmaması maharetli “dülger” Sinan'ı akla getirmiş olmalıdır. Bundan dört yıl sonra Prut Nehri üzerinde inşa ettiği ahşap köprü ise, yine ciddi strüktür bilgisi gerektiren, bu kez tam anlamıyla bir mimarlık girişimidir. Sinan'ın hikâyesine göre, iş ona tevdi edilmeden önce, köprüyü inşa etme girişiminin birkaç kez başarısızlıkla sonuçlanması, “sefer mimarları” arasında köprücülerin de olabileceğini düşündürmekle birlikte, hiç şüphe yok ki uzman köprücülere karşın Sinan'ın bu işi başarabilmiş olması, Vezir Lütfü Paşa'nın bir süre sonra başmimarlık için Sinan'ı önermesinde başlıca etken olmuştur.

Sinan'ın başmimarlık öncesi çalıştığı varsayılan muhtelif inşaatlarda mesleki formasyonuna neler katmış

⁹ Bunun için bkz. Erhan Afyoncu, “XVI. Yüzyılda Hassa Mimarları”, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 212; ayrıca sefer mimarlarına ilişkin bir değerlendirme için bkz. Abdülkadir Dündar, *Arşivlerdeki Plân ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII. ve XIX. Yüzyıl)*, Ankara 2000, s. 45.

2- Mimar Sinan ve Selimiye Camii

olabileceğini tahmin etmek zor değildir. Bu işler, o yılların yapım geleneğinin rutin uygulamalarını bizzat deneyimleme olanağı bulmasının ötesinde, Sinan için başka bir anlam ifade etmezler. Bir başka deyişle, bu yapıların onun mimarlık vizyonunun şekillenmesine önemli etkilerinin olabileceğini düşünmek doğru olmaz. Gerek payitahtın üçüncü selatin camisi Yavuz Sultan Selim, gerekse de Gebze'de Çoban Mustafa Paşa camileri o yılların olağan cami kalıplarına neredeyse tümüyle uyar; hatta gerisindedir. İlerleyen yıllarda -Sinan'la birlikte- artık irili ufaklı tüm camilerin alternatifsiz strüktürünü oluşturacak

“kubbeli çardak”ın erken uygulamaları, Fatih ve Beyazıt camilerinin ana strüktürünü oluşturur. Bu çardağa eklenen ve merkezî mekânın mihrap yönüne kesintisiz genişlemesini olanaklı kılan yarım kubbenin ilk kez denenmesinin üzerinden neredeyse 60 yıl geçmiş; dahası, iki yarım kubbe Beyazıt Camii’nde mihrap aksı üzerinde çardağın iki kenarına yerleştirilerek, sistem bir adım daha öteye taşınmıştır.

Sinan’ın Edirne’yi ilk kez ne zaman gördüğü bilinmez. 1521’de Belgrad seferine giderken görmüş olabileceği düşünülürse, eski payitahtın görkemli

yapıları Üç Şerefeli, Eski Cami ve II. Beyazıt Külliyesi’yle erken yıllarında yüzleştiği söylenebilir. Hatta *Tuhfetü’l-mi’mârîn*’de belirtildiği üzere, Edirne’nin, Sinan’ın Karaman vilayetinden devşirildikten sonra acemioğlan olarak “birkaç zaman taşrada bazı hıdemata (hizmetlerde)” kullanıldığını söylediği yerlerden olması dahi kuvvetle muhtemeldir.¹⁰ Ne zaman gitmiş olursa olsun, Sinan’ın mesleki formasyonunun şekillenişinde İstanbul dışı merkezlerdeki yapıların da belirgin

¹⁰ Crane ve Akın (ed.), *Sinan’s Autobiographies*, s. 77.

3- Mimar Sinan'ın türbesi ve sebili

şekilde etkili olduğu ve bunların başını eski başkent Edirne'dekilerin çektiği açıktır. Edirne Selimiye Camii'nin "efsanevi" üç merdivenli minarelerinin bu yapıdan esinlendiği düşünüldüğünde,¹¹ Üç Şerefeli'nin Sinan'ın mimari vizyonuna neler katmış olabileceği açıktır. Müellifliği tartışmalı olsa da yıllar sonra İstanbul Kasımpaşa Piyale Paşa Camii'nde yeniden yorumlanan Eski Cami -ve şüphesiz Bursa Ulu Camii- de bu bağlamda dikkate ve üzerinde düşünmeye değerdir.

Ancak devralınan miras bağlamında payitaht dışı merkezlerin göreceli arkaik örneklerinin Sinan'ın mimarlık vizyonunun şekillenişinde İstanbul yapıları kadar etkili olduğunu iddia etmek doğru olmaz. Her şeyden önce Sinan da o yılların sıradan bir Osmanlı bürokrati olarak her işi "gereği üzere", belirlenen kalıplar/kurallar çerçevesinde gerçekleştirmekle yükümlü bir

Osmanlı memurudur.¹² Ve payitahtın bizatihi kendisi, bu bağlamda, Hassa Mimarları Ocağı'nın başı olarak Sinan'ın hemen her yapıda tekrar tekrar kullanacağı, yazılı çizili olmayan kurallarla belirlenmiş kalıpları ve prototipleri barındırır. Bir başka deyişle; erken yıllarında Sinan'ın, yapı elemanları, düzenleri, şemaları ya da örtü biçimlerini alıp bir başkasında tekrarladığı "katalog yapılar" hemen yanı başında yükselmektedir ve irili ufaklı pek çok binayla birlikte, bunların başında da şüphesiz ki Fatih ve Beyazıt külliyesi gelmektedir. Sinan'ın mimarbaşılığının hemen ardına denk düşen Haseki Sultan Camii'nde (1538-1539),

¹² Uğur Tanyeli'nin, XVI. yüzyıl metinlerinde geçen ve dönemin sosyal hayatını biçimlendiren kavramlarla paralellik kurarak açıkladığı mimari yapı üretiminin ve dolayısıyla Sinan mimarlığının, sanıldığı aksine bugünkü anlamıyla özgün bir tasarım süreci içermediği, zorunluluk olmadığı sürece rutin yapı eyleminin hemen her yapı için geçerli olduğu ve asıl meselenin "rutin"i nasıl anlamamız gerektiğinde olduğu savı ilgi çekicidir. Bu ve benzeri yorumlar ve temellendirmeler için bkz. Uğur Tanyeli, "Sinan'ı ve Mimarlığını Nasıl Yorumlamalı?", *Ege Mimarlık*, 2008, sy. 66, s. 16-21.

¹¹ Sinan *Tezkiretü'l-bünyân*'da bunu kendisi de belirtir. Bunun için bkz. Crane ve Akın (ed.), *Sinan's Autobiographies*, s. 155.

biraz da geriye dönerek eskimiş bir tipolojiyi, neredeyse tüm yapı bileşenleriyle birlikte yeniden kullanmış olması bu bağlamda olağan gözükmemektedir.

Sinan'ın mimarbaşılığının erken yıllarının aksine olgunlaşma ve geç dönem uygulamaları, kalıpların zenginleştirilip geliştirilerek kullanıldığı özgün denemeleriyle öne çıkar. Temelde, merkezdeki çardağın ayak sayısına bağlı biçimsel varyasyonları yanında, onu çevreleyen mekânın örtü biçimi, bu kalıplara eklenen yenilikler olarak dikkat çekicidir. Dört ayaklı yanında altı ve sekiz ayaklı çardak, Sinan camilerinin artık değişmez çekirdeğini oluşturur. Mekân, gerektiği durumlarda, yaygın olarak dört ayaklı bu çardağın iki, üç ya da dört yönüne eklenen birimlerle genişletilir.¹³ Mihrap yönündeki alternatifsiz olarak yarım kubbeye örtülmek koşuluyla, çardağı çevreleyen bu birimlerin örtüsü artık ya yarım ya da küçük kubbelerdir. Ender durumlarda, özellikle altı ve sekiz ayaklı bazı örneklerde bu kalıbın dışına çıkılır. Sinan tarih yazımının değişmez metaforu “çıraklık, kalfalık, ustalık” üçlemesinin malum yapıları Şehzade, Süleymaniye, Selimiye camilerinin temel yapısal kurgusunu dahi bu şablon oluşturur.

Bin yıldır İstanbul'un başköşesinde yükselmeye devam eden efsanevi Ayasofya'nın Sinan için anlamı daha başkadır. Onun mesleki formasyonu açısından Ayasofya'yla kurduğu ilişkinin, meslek yaşamının hiçbir evresinde Fatih ve Beyazıt külliyesiyle kurduğu ilişkiye benzemediği rahatlıkla iddia edilebilir. Ayasofya, Sinan için “katalog yapılar” arasında asla olmamıştır. Süleymaniye'de yeniden yorumladığı üst örtü şeması dahi, yine İstanbul'daki II. Beyazıt Camii'nde kendisinden yıllar önce zaten uygulanmıştır. Sinan için Ayasofya, *Tezkiretü'l-bünyân*'da da açıkça belirttiği üzere, kelimenin tam karşılığıyla bir “hesaplaşma” anlamı taşır.¹⁴ Kendi ifadesine göre, “kefere-i fecerenün mi'mar geçinenleri” Ayasofya'nın kubbesi genişliğinde bir kubbenin “devlet-i İslâmiye'de” bulunmamasını gerekçe göstererek, Müslümanlara üstünlük iddia etmektedirler. Bu büyüklükte bir kubbeyi “tutturmanın” zor olduğu iddiasına “içerleyen” Sinan, Selimiye'nin kubbesini Ayasofya'nunkinden altı zira yüksek, dört zira derin yapmıştır. Bundan 6 yıl sonra İstanbul Tophane'de inşa ettiği Kılıç Ali Paşa Camii (1580-1581) ise, Sinan'ın, Ayasofya'ya şaşırtıcı biçimde sadık kaldığı, onun kopyası

4- Mimar Sinan Türbesi'nin demir şebekeli dua penceresi ve kitabesi

olarak yorumlanabilecek marjinal bir uygulama olarak dikkat çekicidir. Kılıç Ali Paşa'nın özel talebi olması muhtemel bu camide Sinan, o yılların olağan mimarlık kalıplarını kullanarak, olağan dışı bir yaklaşımla Ayasofya'yı mekânsal ve strüktürel örüntüsü bağlamında neredeyse tümüyle tekrar inşa etmiştir.

Sinan otobiyografileri, ona mal edilen 400'ün üzerinde yapının listesini verir. Belli başlı birkaçı haricinde İstanbul dışındakilerin, teşkilat içi başka mimarların elinden çıktığı kesin olmakla birlikte, payitahtta inşa edilen yüzlerce dönem yapısından hangilerine Sinan'ın doğrudan katkı verdiği hâlâ bilinmezliğini korur. Bilimsel çerçevede yapılan bütün değerlendirmeler, onun elinden çıktığı bilinen yapılar üzerinden gerçekleştirilmiş spekülasyon yorumların ötesine geçmez. Onun bilinen yapıları ile ötekiler arasında belirgin bir üslupsal ayrımın olmayışı, söz konusu yargıları spekülasyon yapan en belirgin unsurdur. Ancak öte yandan, her tür bürokratik işlemin belli başlı kalıplar çerçevesinde tekrarını öngören dönemin zihin dünyasına paralel, devraldığı mimari anlayışı pek çok yeni kalıpla zenginleştirerek yaygınlaştırmış olması, şüphesiz Sinan'ı, “İstanbul'un mimarı” kabul eden anlayışın da en sağlam zeminini oluşturur.

13 Ömer İskender Tuluk, “Osmanlı Camilerinde Mekan Kurgusu Açısından Kare Tabanlı Baldaken Varyasyonları (15-17. yy)”, *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2006, c. 21, sy. 2, s. 275-284.

14 Crane ve Akin (ed.), *Sinan's Autobiographies*, s. 155.